

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

CHEMIE OBECNÁ

DISPERZNÍ SOUSTAVY - I

Disperzní soustavy

- ☐ Homogenní nebo heterogenní soustava alespoň dvou látek.
V **disperzním prostředí** je rozptýlena **dispergovaná látka**.
- ☐ Disperzní soustavy lze dělit:

Dle disperzního prostředí

- ☐ plynné: aerosol (s-g je dým, l-g je mlha)
- ☐ kapalné: suspense (s-l), emulze (l-l), pěna (g-l), roztoky
- ☐ tuhé: slitiny (s-s)

Dle velikosti dispergovaných částic

- ☐ hrubé disperse (částice větší 1000 nm)
- ☐ koloidní roztoky (částice 1 až 1000 nm)
- ☐ pravé roztoky (částice menší než 1 nm)

❖ Poznámka: Dále se budeme zabývat některými speciálními případy disperzních soustav

Rozpustnost plynů v kapalinách

- ❑ Plyn se rozpouští v kapalině tak dlouho, až se ustaví mezi oběma fázemi rovnováha.
- ❑ Rozpustnost plynu v kapalině závisí na těchto faktorech:
  - chemická povaha plynu a kapaliny
    - ❖ plyn s kapalinou reaguje. Rozpustnost plynu je velká, např. amoniak a voda
    - ❖ plyn s kapalinou nereaguje. Rozpustnost plynu je malá, např. dusík ve vodě
  - tlak
    - ❖ obecně platí, že vyšší tlak podporuje rozpouštění plynu v kapalině
    - ❖ pro plyny s kapalinou nereagující platí Henryho zákon

Rozpustnost plynů v kapalinách

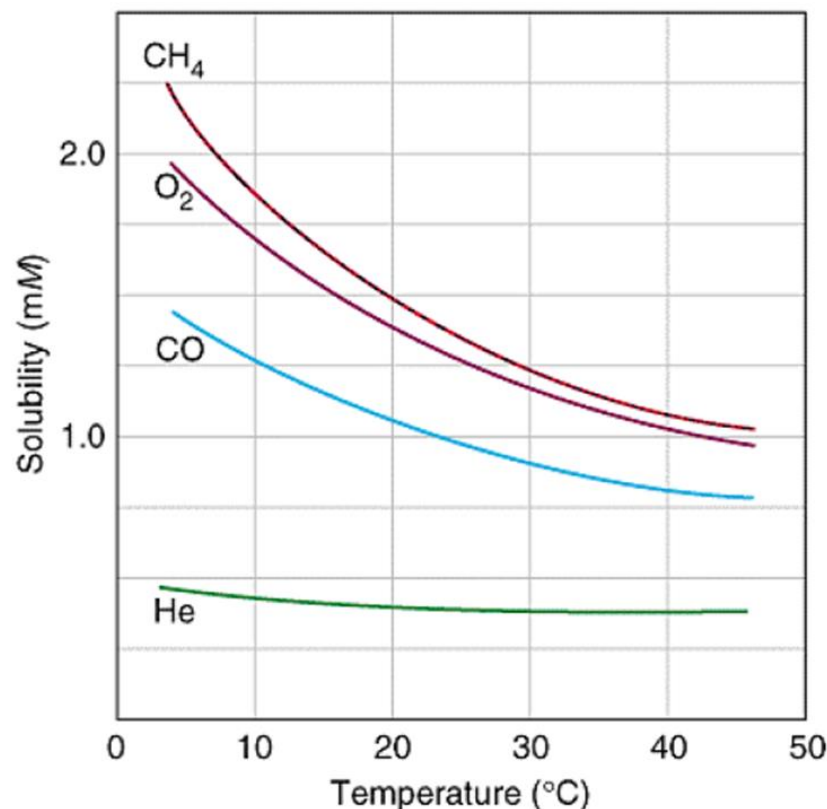
Henryho zákon

- ❑ Def: Množství plynu rozpuštěného v objemové jednotce kapaliny, se kterou nereaguje, je za konstantní teploty přímo úměrný jeho parciálnímu tlaku nad roztokem.
- ❑ Platí: $dT = 0$ $x(B) = k_B p_B$ $p_B = k_H x(B)$
 $x(B)$ je molární zlomek, k_B je konstanta, $k_H = 1/k_B$ je Henryho konstanta
- ❑ Obě rovnice jsou ekvivalentní. Henryho zákon platí tím přesněji, čím je menší tlak plynu a čím je rozpustnost plynu menší.
- ❑ Při rozpouštění směsi plynů se každý z nich řídí svojí konstantou. To znamená, že složení směsi nad roztokem je jiné než v roztoku. Např. poměr dusík/kyslík ve vzduchu je asi 4:1, ve vodě je to 2:1. Větší množství kyslíku v provzdušněných vodách má vliv na život v nich.

Rozpustnost plynů v kapalinách

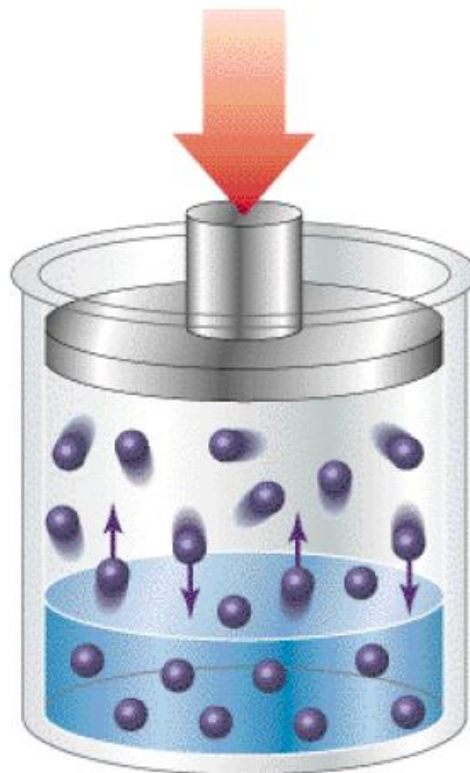
➤ teplota

- ❖ vliv teploty souvisí s enthalpií rozpouštění. Většinou se ale jedná o exotermní proces, což znamená, že vyšší teplota rozpustnost plynu snižuje.

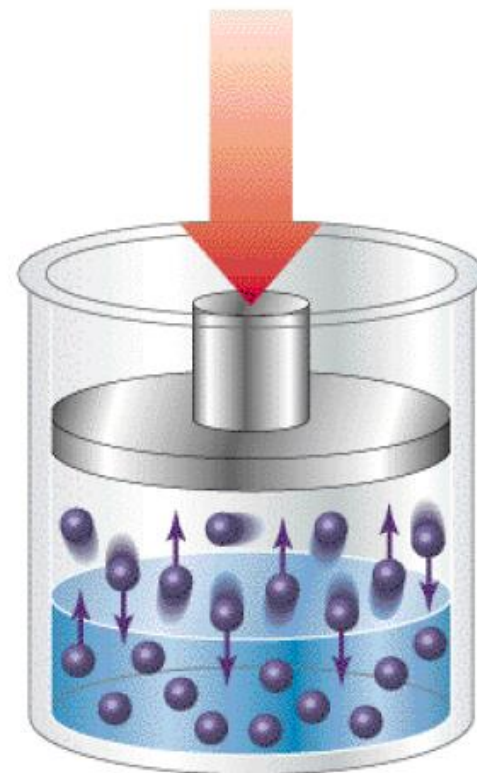

Rozpustnost plynů v kapalinách

- vnější tlak
  - ❖ vyšší tlak rozpustnost plynu zvyšuje.

(a)

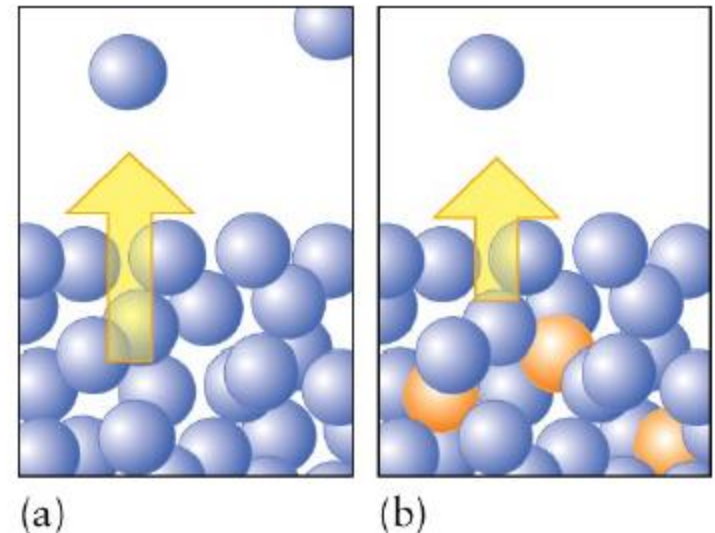
(b)

Koligativní vlastnosti

- ❑ Vlastnosti roztoku, které nezávisí na druhu rozpuštěné látky, ale pouze na jejím množství, počtu molekul
- ❑ Koligativní vlastnosti mají původ ve snížení chemického potenciálu rozpouštědla. Snížení vyvolá přítomnost rozpuštěné látky
- ❑ Koligativní vlastností je např.
  - ❑ Snížení tenze par nad roztokem (Raoultův zákon)
    - ❖ Zvýšení bodu varu roztoku (ebulioskopie)
    - ❖ Snížení bodu tuhnutí roztoku (kryoskopie)
  - ❑ Osmotický tlak

Snížení tense par nad roztokem

- ❑ Přídavek rozpuštěné látky do rozpouštědla vede ke snížení tlaku par dvěma mechanismy
  - ❖ Vzrůst entropie roztoku: roztok je méně uspořádaný než čisté rozpouštědlo, má tedy vyšší entropii. Důsledkem je, že roztok má menší hnací sílu pro dosažení maximální neuspořádanosti (plynu), intenzita vypařování je menší
  - ❖ Zředění rozpouštědla – snížení počtu molekul schopných opustit povrch roztoku

(a) čisté rozpouštědlo
(b) roztok

Poznámka: vypařování je samovolný děj, soustava spěje k maximu entropie

Raoultův zákon

Def 1.

Tlak par složky nad ideálním roztokem je přímo úměrný jejímu molárnímu zlomku x_B v roztoku. (p_B^* je tlak čisté složky)

$$p_B = p_B^* x_B$$

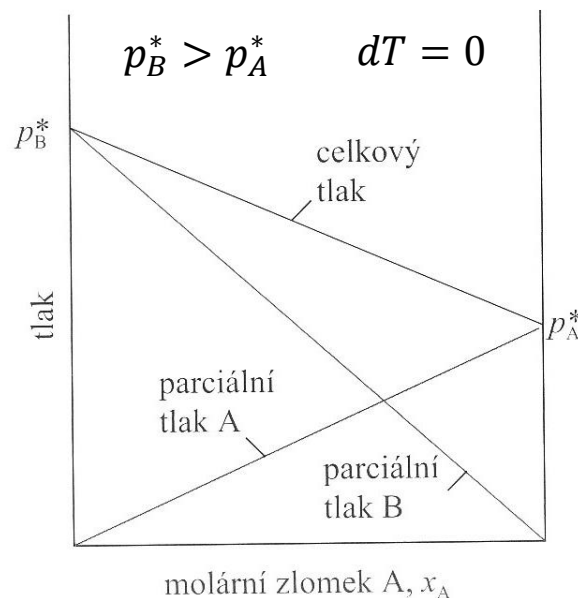
Celkový tlak nad roztokem:

$$p = p_B + p_A = x_B p_B^* + x_A p_A^*$$

Tedy platí:

$$p_{max} = p_B^* ; x_B = 1 \text{ (čistá složka B)}$$

Tlak nad roztokem může být maximálně roven tlaku čisté těkavější složky.

Raoultův zákon

Def 2.

Relativní snížení tlaku nasycených par nad roztokem netěkavé a nedisociující látky je za konstantní teploty rovno molárnímu zlomku rozpuštěné látky.

Důkaz: $p_B^* = 0$ $p_B = p_B^* x_B = 0$ $p = p_B + p_A = p_A$

Tlak nad roztokem je tedy: $p_A = p_A^* x_A$

Po úpravě platí: $\frac{p_A^* - p_A}{p_A^*} = \frac{\Delta p}{p_A^*} = 1 - x_A$

$$\frac{p_A^* - p_A}{p_A^*} = x_B$$

Úkol: Ověřte správnost výpočtu.

Raoultův zákon - důsledky

Zvýšení bodu varu roztoku (Ebulioskopický efekt)

Tlak par nad čistým rozpouštědlem je vyšší než tlak par nad roztokem. Tlaku okolí je dosaženo při vyšší teplotě (T_{vr}), než je teplota varu čistého rozpouštědla (T_v).

Platí

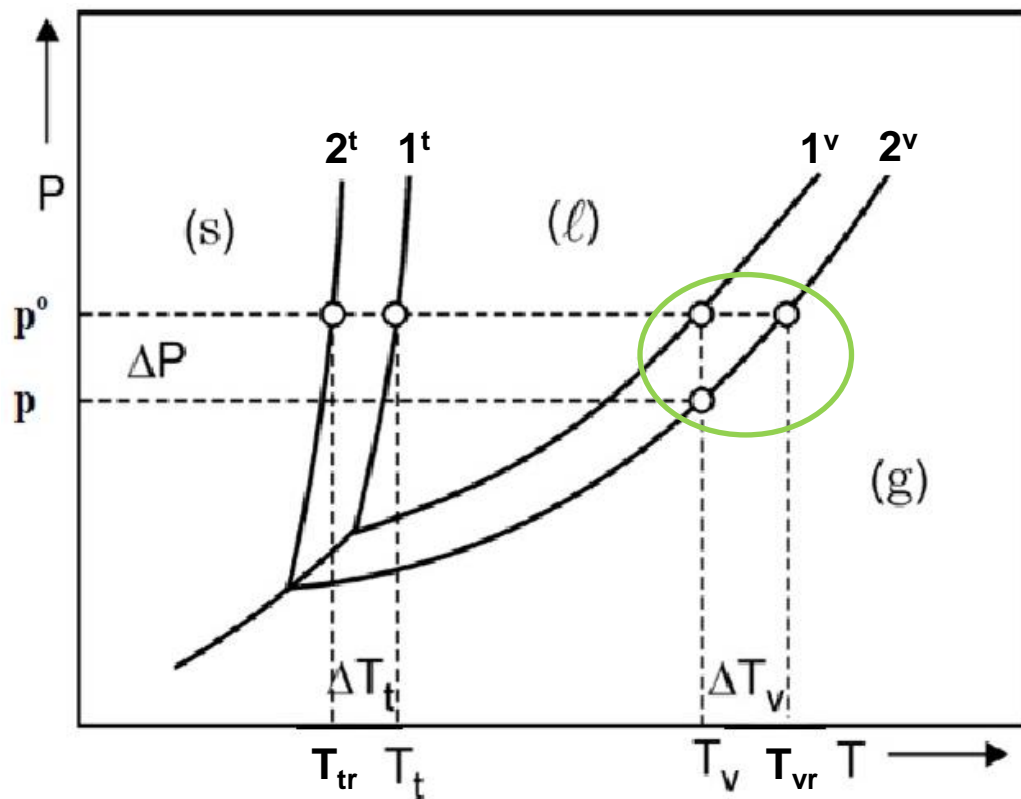
$$\Delta T_v = K_E c_m$$

Zvýšení bodu varu roztoku je přímo úměrné molalitě rozpuštěné látky

K_E je ebulioskopická konstanta ($K \text{ kg mol}^{-1}$)

c_m je molalita ($\text{mol kg}_{\text{rozp}}^{-1}$)

$$c_m = \frac{n(B)}{m_{\text{rozp}}} \text{ (mol kg}_{\text{rozp}}^{-1}\text{)}$$

1^v tlak par nad čistým rozpouštědlem; 2^v tlak par nad roztokem
 p^0 tlak okolí (např. standardní tlak); p tlak nad roztokem (při T_v)

Raoultův zákon - důsledky

Snížení bodu tání roztoku (Kryoskopický efekt)

Při tuhnutí je tlak páry na kapalnou i pevnou fázi shodný, obě fáze jsou v rovnováze. Rovnováhy je u čistého rozpouštědla dosaženo při vyšší teplotě (T_t), zatímco u roztoku při nižší teplotě (T_{tr}).

Platí

$$-\Delta T_t = K_T c_m$$

Snížení bodu tání roztoku je přímo úměrné molalitě rozpuštěné látky

K_T je kryoskopická konstanta ($K \text{ kg mol}^{-1}$)

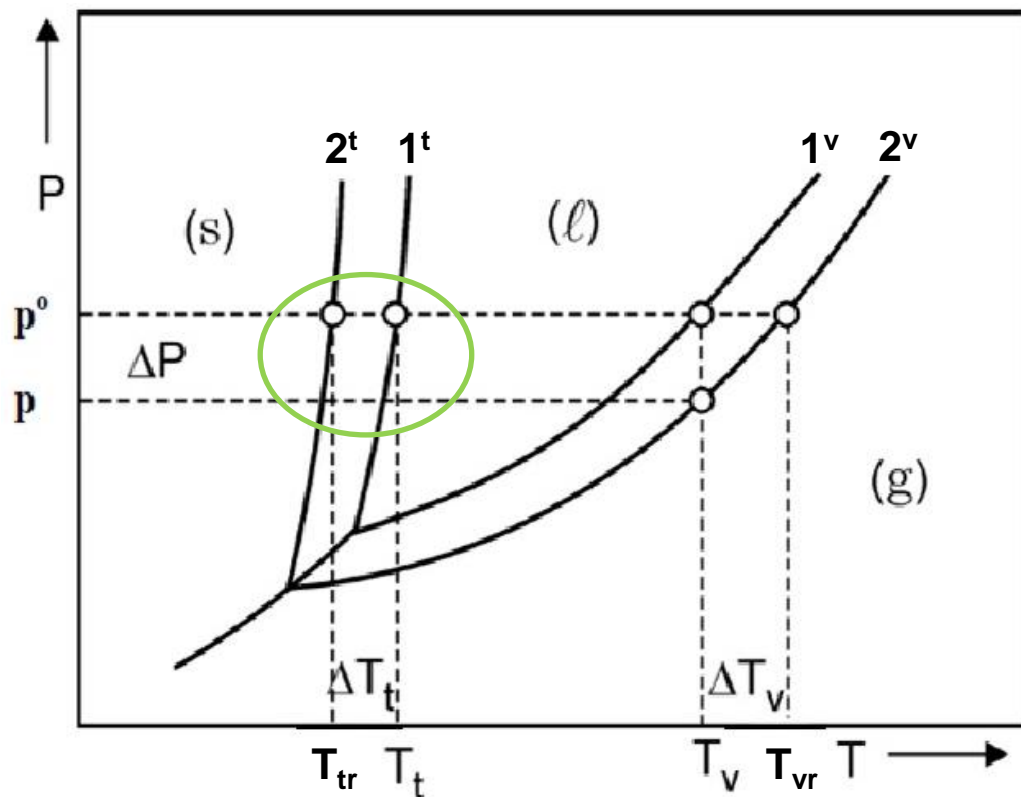
c_m je molalita ($\text{mol kg}_{\text{rozp}}^{-1}$)

$$c_m = \frac{n(B)}{m_{\text{rozp}}} \text{ (mol kg}_{\text{rozp}}^{-1}\text{)}$$

1^t tlak par nad čistým rozpouštědlem (s-l);

2^t tlak par nad roztokem (s-l)

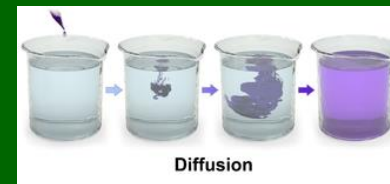
p^0 tlak okolí (např. standardní tlak)

Raoultův zákon - praktické důsledky

- ❑ Snížení bodu tání roztoků využívají rostliny ke zvýšení své odolnosti vůči mrazu.
  - Brambory při nízké teplotě enzymaticky rozštěpí škrob, tím dojde k navýšení koncentrace monosacharidů v buňce, což sníží bod tuhnutí buněčného obsahu. U sklizených brambor je následkem výrazně sladká chuť.
  - Silnice se v zimě sypou vhodnými anorganickými solemi, což omezuje vznik ledu.
- ❑ Zvýšení bodu varu roztoků se využívá v laboratořích.
  - Vodné roztoky různých solí mohou být použity jako vhodné lázně pro ohřev při teplotách vyšších než je bod varu vody.

Difuse

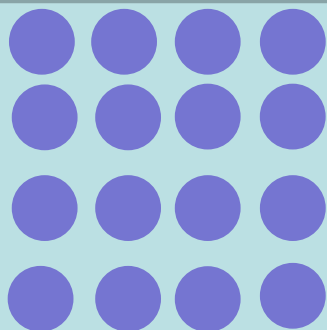
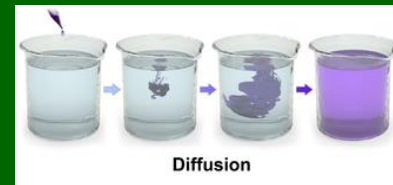
Zkušenost:

- ❑ Ve nádobě se vzduchem otevřeme ampuli s plynem nebo silně těkavou látkou. Plyn nebo pára látky se bude samovolně šířit po celé nádobě.
- ❑ Do čisté vody (čisté rozpouštědlo) vhodíme bez míchání krystal barevné látky (např. KMnO_4). Pozorujeme pozvolné rozpouštění a současný tok látky od krystalu do prostoru čistého rozpouštědla.
- ❑ Čajové listy opatrně přelejeme vroucí vodou. Pozorujeme extrakci, luhované látky se šíří po celé nádobě.

Jaké závěry z toho lze učinit:

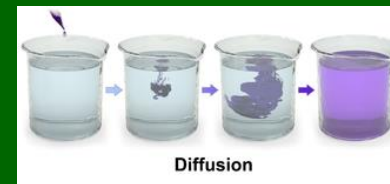
- ❑ Molekuly látky se samovolně šíří z místa o vyšší koncentraci do místa o nižší koncentraci.
- ❑ Pohyb molekul je proti koncentračnímu spádu, tedy ve směru klesajícího chemického potenciálu látky. Rovnováha nastane až je μ shodné v celé soustavě.
- ❑ Proces se označuje jako difuze.

Difuse

Disperzní soustavy

Difuse - Fickovy zákony

I. Fickův zákon ($dp=dT=0$):

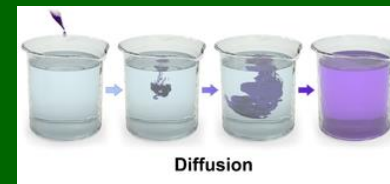
Tok látky (J) je úměrný gradientu koncentrace (dc/dx).

$$J = \frac{dn}{Sdt} = -D \frac{dc}{dx}$$

Tok látky (J) je množství látky n , které projde plochou S za čas t . Platí $J > 0$. Protože $0 > dc/dx$ (koncentrace ve směru x klesá), musí být před D záporné znaménko.

D je difuzní koeficient, jeho jednotkou je m^2s^{-1} . Hodnoty difuzního koeficientu jsou pro malé molekuly v kapalině řádu 10^{-8} - 10^{-9} , pro velké molekuly a pro difusi v plynu řádu 10^{-5} .

Difuse - Fickovy zákony

II. Fickův zákon ($dp=dT=0$):
Gradient koncentrace (dc/dx) je závislý na čase.

$$\frac{dc}{dx} = f(t)$$

Koncentrace c v bodě x klesá v čase t . Dosazením do I. Fickova zákona dostáváme obecně parciální diferenciální rovnici 2. řádu*.

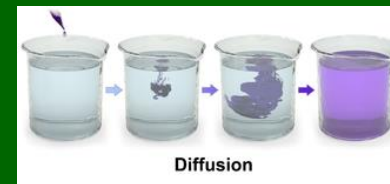
$$\frac{\partial c}{\partial t} = D \frac{\partial^2 c}{\partial x^2}$$

*Řešení této rovnice je nad rámec tohoto kursu.

Lze najít např. na:

<http://portal.matematickabiologie.cz/index.php?pg=analiza-a-modelovani-dynamickych-biologickych-dat--matematicke-modely-v-biologii--difuze> (a navazující odkazy)

Difuse

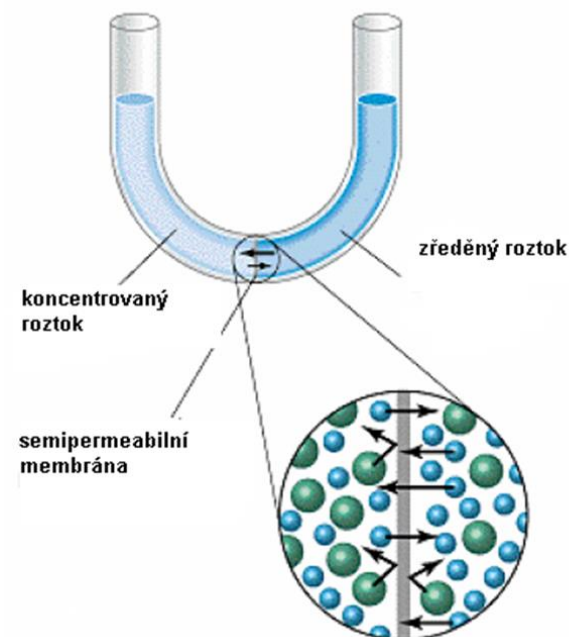
Závěry:

- Je to samovolný děj vedoucí k rovnoměrnému rozdělení látky v daném prostředí. Dosahuje se toho vyrovnáním koncentrace látky, resp. dosažením stejného chemického potenciálu v daném prostředí.
- Je rychlá a účinná na krátké vzdálenosti, je pomalá na větší vzdálenost.
- Je významná při pohybu látek uvnitř buněk a při látkové výměně. Podílí se též u rostlin na příjmu živin z půdy a jejich dalším transportu.

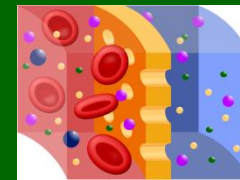
Osmosa, osmotický tlak

- ❑ Mějme nyní dva roztoky o různé koncentraci, příp. roztok a čisté rozpouštědlo oddělené polopropustnou (semipermeabilní) membránou (překážkou). Polopropustné znamená, že membránou mohou procházet malé molekuly (zde rozpouštědlo), velké molekuly (zde rozpuštěná látka) neprochází.
- ❑ Za rovnováhy musí být koncentrace rozpuštěné látky v obou částech stejná, tedy rozpouštědlo bude samovolně pronikat membránou do roztoku. Tento tok bude ve směru koncentračního spádu. Roztok bude ředěn.
- ❑ Děj se označuje jako osmosa.

Osmosa, osmotický tlak

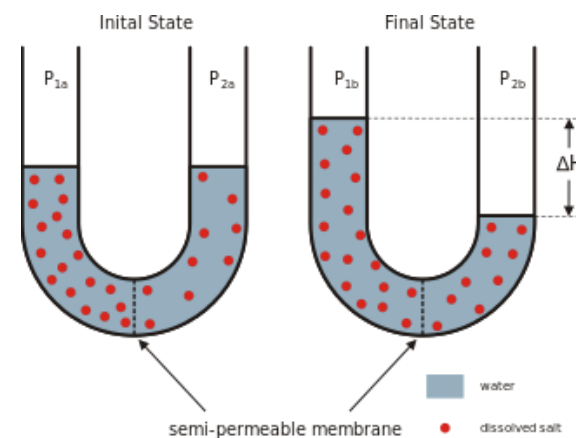
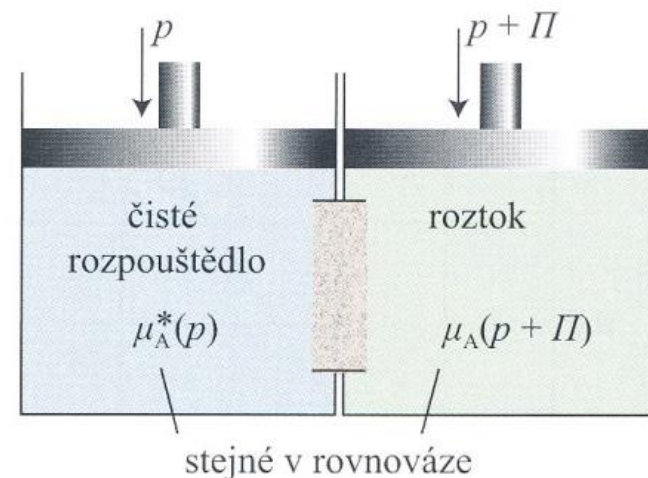

- ❑ Mějme nyní čisté rozpouštědlo s chemickým potenciálem $\mu_A^*(p)$ a semipermeabilní membránou oddělený roztok látky B, v němž je chemický potenciál rozpouštědla $\mu_A^*(p+\pi)$.
- ❑ Za rovnováhy musí být oba chemické potenciály shodné. Toho lze dosáhnout tak, že na roztok působíme vnějším tlakem π .
- ❑ Veličina π je osmotický tlak. Pro dostatečně zředěné roztoky platí:

$$\pi V = n(B)RT$$

$$dT = 0$$

$$\pi = c(B)RT$$

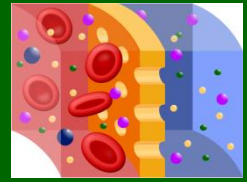

Osmosa - význam

- ❑ Napomáhá udržovat strukturu buněk.
- ❑ Vstup vody a roztoků malých molekul a iontů vnáší do buňky potřebné živiny. Současně se udržuje napětí buněčné stěny - turgor (zvláště důležité u rostlin).
- ❑ Biopolymery (velké molekuly a ionty), v buňce syntetizované, zůstávají uvnitř buňky.
- ❑ Prostředí
  - isotonické: osmotický tlak uvnitř a v okolí je stejný
  - hypertonické: osmotický tlak uvnitř je menší než okolí, tok rozpouštědla je směrem ven, buňka se smršťuje (plasmolýza)
  - hypotonické: osmotický tlak uvnitř je větší než okolí, tok rozpouštědla je směrem dovnitř, buňka se zvětšuje, až může prasknout (plasmoptýza)
  - viz dále dva panely s obrázky

Osmosa - význam

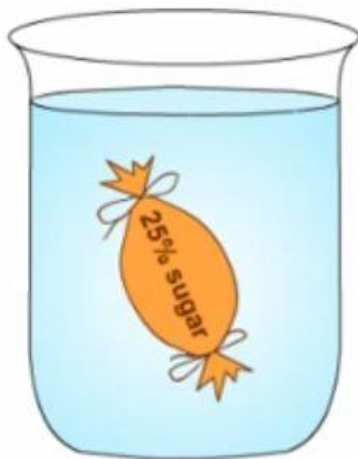
- ❑ Prostředí v němž se buňky nacházejí se musí blížit isotonickému, jinak dojde k poškození buňky (může nastat i její smrt).
  - poškození se týká i větších celků, např. třešně v deštivém počasí praskají, jako důsledek hypotonického prostředí (voda proniká pod obal plodu)
- ❑ Osmosa je základem dialýzy, procesu kdy je roztok makromolekulárních látek čištěn od nečistot, látek nízkomolekulárních.

Doporučení: prohlédněte video v souboru P_S1 (v angličtině)

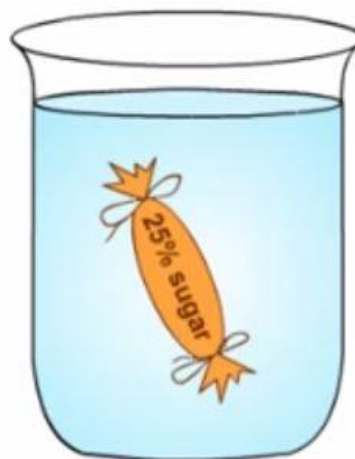
Osmosa

This is a
Hypotonic Solution
(in relation to the bag contents)

Beaker A
100 ml dH₂O

This is an
Isotonic Solution
(in relation to the bag contents)

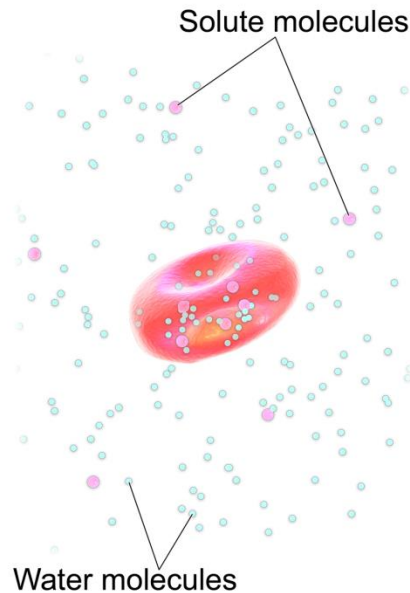
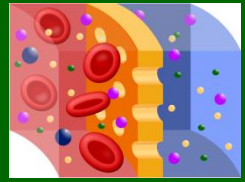
Beaker B
100 ml 25% sugar

This is a
Hypertonic Solution
(In relation to the bag contents)

Beaker C
100 ml 50% sugar

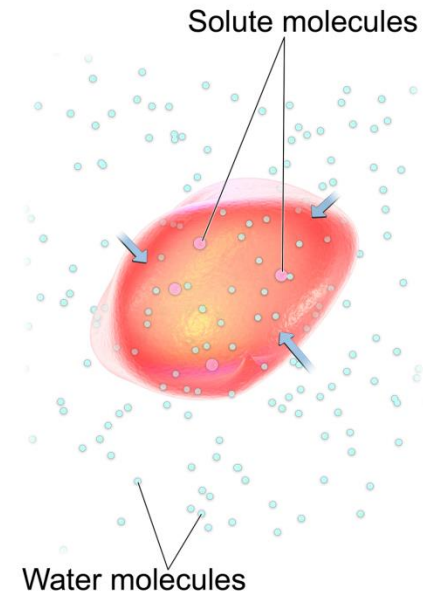
Osmosa, osmotický tlak

Isotonic Solution
(No Osmotic Flow)

Hypertonic Solution
(Osmotic Flow out of Cell)

Hypotonic Solution
(Osmotic Flow into Cell)

red blood cell

Taken over from: Blausen.com staff. "Blausen gallery 2014". Wikiversity Journal of Medicine. DOI:10.15347/wjm/2014.010. ISSN 20018762. - Own work. Licensed under CC BY 3.0 via Commons